

HET LAND VAN HERLE

*Tijdschrift en contactorgaan
voor beoefenaars en vrienden van de historie van oostelijk Zuidlimburg*

Uit het Boerenleven van de familie Erens op de Kamp te Schaesberg

Iedereen, die niet totaal vreemd staat in de literatuur van de Limburgse schrijvers der vorige eeuw, weet dat Schaesberg de bakermat is van de twee klassieke schrijvers Frans en Emile Erens. We zijn telkens weer geboeid, als we van Frans Erens het boek ter hand nemen „Vervlogen jaren”, waarin hij niet enkel de belevenissen uit zijn jonge jaren beschrijft, maar ook teruggrijpt naar zijn blijde kindertijd.

Vooraf enkele biografische gegevens.

Frans Erens werd geboren op de oude herenboerderij De Kamp te Schaesberg op 31 juli 1857 *). Toen de tijd van de jongenskiel voorbij was, studeerde hij Rechten aan de Universiteiten te Leiden, te Bonn en te Parijs. In 1888 promoveerde hij te Amsterdam en bekleedde kort daarna het ambt van griffier aan het kantongerecht te Vechel en vervolgens was hij kantonrechter te Oostburg tot 1901. Toen volgde hij de drang van zijn hart en trok zich terug in Limburg, om zich uitsluitend aan letterkundig werk te kunnen wijden. Daar bleef hij tot zijn overlijden op de oude huizing Sint Maartenshof te Houthem-Sint Gerlach op 5 december 1935.

In zijn jongensjaren en studentenvacanties maakte hij graag omzwervingen in de nabije Brunsummerheide en het gebied der bronnen van de Rode Beek. Frans ontmoette daar vaak mensen en zag er jongens, die zich bezig hielden met het vangen van kleine zwarte kreeften. Hij vertelt ook van bloedzuigers (bloedechels). In het gebied „Sterrenbach” was ook een stuk heide, dat de naam van „Heldewier” droeg. Sterrenbach en Heldewier behoorden tot de kleine landadel en schijnen in het heidegebied een ontginning te hebben beproefd. Nu nog kan men daar resten van gebouwen opdelven (scheef gebakken bakstenen).

Frans Erens, die sterk meeleeftde met de dingen uit de natuur, zegt letterlijk: „In die verleden dagen waren de landerijen nog omgeven door wallen met hoge heggen van ahornhout, dat op beukenhout gelijkt, omdat men overtuigd was, dat hierdoor schaduwen in het landschap waren. De winden hebben nu vrij spel en de vogels geen nestelplaatsen meer.” Dit „ahornhout” is stellig de haagbeuk geweest (*carpinus*), die dialectisch „harrekop” heette, een zeer taaië sinjeur, die zeer oud kon worden.

Heel vertrouwelijc en hartelijc was de bejegening van de Erensen jegens het boerendienstpersoneel en zo was het ook altijd geweest. In de dagen der Napoleontische oorlogen overzwermden vreemde soldatentropen de dorpen Heerlen, Schaesberg, Nieuwenhagen, Eygelshoven en Waubach. Na de slag bij Waterloo was in de heide bij Heksenberg tijdelijc een legerkamp van overwegend Duitse soldaten. De generaal was ingekwartierd in de herenhoeve de Kamp en bezette daar twee kamers bij de grootouders van Frans Erens.

Om zijn erkentelijcheid voor de goede verzorging te tonen, nodigde de generaal de grootouders van onze Frans uit tot een bezoek aan het legerkamp. Grootmoeder, in die dagen nog een jonge vrouw, ging met de kinderen per rijtuig en grootvader, toen een jonge man, reed met de generaal mee te paard. Ze werden ontvangen en rondgeleid en maakten voor het eerst kennis met het leven in zo'n soldatenkamp. Tante Fina, toen een klein meisje, had er o.a. het beste van onthouden, dat zij een mand mooie gele pruimen gezien had.

Twee tantes van de latere schrijver, waarbij Tante Fina, zijn ongetrouwd gebleven en leefden in de tijd van Frans nog op de Kamp. Beiden hadden een zeer goede opvoeding genoten op de kostscholen van Aken en Luik. Zo wist Frans ook te vertellen, dat tante Marianne zelfs mystieken las in 't frans en duits, o.a. van de grote H. Theresia en Sint Jan van 't Kruis. Dan kwam de „quinquetlamp” op de leestafel, waarin de geurige olie van tijd tot tijd wat opgepompt moest worden. Erens vervolgt, dat op die lange avonden in de familie nog al eens gesproken werd over de verschijningen van „La Salette, over Lourdes en over de pastoor v. Ars”.

Een zeer merkwaardige figuur onder de knechts was Gradus, die lezen en schrijven kon. Hij vertelde aan de kleine jongens wel eens dingen, die hun nog onbekend waren. Zo vernam Frans van Gradus, dat wij . . . in Europa woonden. Een van de meiden, evenals Gradus zo rond de 50 jaar oud, was Marie Angenees, die als geen andere het spinnewiel wist te hanteren; er werd zowel vlas als wol gesponnen, want deze grondstoffen leverde het bedrijf voldoende. Angenees was een stille, zwijgzame persoon. Wat nooit iemand gedacht had, gebeurde: Angenees trouwde met Gradus. Erens vertelt ons als een bijzonderheid, dat zij onder de huwelijksmis in slaap was gevallen.

Als Erens over dit zonderling maar trouw paar nog wat verder vertelt, laten wij hem letterlijk aan het woord: „Zij trouwden om te doen als anderen en deden gelaten wat zij anderen zagen doen; ze spraken niet veel en lachten zeer weinig en noemden elkaar eerbiedig „Geer”. Zij vonden alles goed, wat hun van thuis werd opgedragen, want hun vertrouwen in de familie Erens was en bleef onbeperkt.”

Een andere knecht was Mathies, een broer van Marie Angenees. Hij bleef ook ongetrouwd en kon noch lezen noch schrijven en nooit had hij een meisje aangekeken. Als jonge kornuit was hij reeds bij de Erensen gekomen op de boerderij. Alleen had hij tijdens een serie maanden, toen hij de „Keuning” moest dienen, de boerderij moeten verlaten. Om zijn rustig gemoed in 't licht te stellen wordt van hem verteld, dat hij op een pikduistere avond, toen hij laat van Heerlen naar huis moest, van een onbekende een klap op zijn hoofd kreeg en daarop alleen reageerde met de vraag: „Wae deit mich dat?”

Mathies mopperde ook nooit als er eens bij nacht of ontij een moeilijke opdracht kwam van zijn meesters. Het volgende voorval is daarvoor toch wel een doorslaand bewijs. In de buurt was iemand zwaar ziek geworden. Midden in de nacht was dokter Wenckebach er geweest en had ijs-compressen voorgeschreven zonder uitstel. Mathies werd midden in de nacht gewekt om onmiddellijk naar Aken te gaan om ijs te halen. Nog slaapdronken riep Mathies: „Ich kom, wo is de korf?” Mathies aanvaardde onmiddellijk de voetreis van drie uur ver om de arme zieke uit de buurt, die bij de Erensen heil zocht, te helpen.

Heel mooi drukt zich Frans Erens vele jaren daarna nog uit: „Ieder van de knechts was meester in de sfeer van zijn eigen werk en voelde zich daarin als een alleenheerser. Ze droegen elk verantwoordelijkheidsgevoel voor de gang van het hele bedrijf”. Mathies zei eens tegen kennissen: „'t Heisjt get om zo ei goud in standj te hauwe”.

Er kwamen in het dagelijks leven soms wonderlijke dingen voor, die onverklaarbaar waren en die Frans Erens later de moeite waard acht, om ze in zijn werk neer te leggen.

Zo het geval met een jachthond, die op een herfstavond, blijkbaar vermoeid, langweg vóór het open vuur in de keuken lag te slapen. Deze hond had de onhebbelijkheid zo nu en dan een geschoten stuk wild niet te apporteren, maar het meteen maar heel of half te verorberen. Grootmoeder, die bij het vuur moest zijn, struikelde bijna over de hond en zei tegen hem: „Maak dich eweg, doe bis mer allein goud om het wildj op te vraete.” Moeizaam stond de hond op en liep naar buiten. Spoedig kwam hij terug met... een half opgevreten haas, die hij aan de voeten van grootmoeder neerlegde. Hij had de haas opgediept uit de hoop „klutendrek” die naast het huis lag.

Eens kwam Peter laat met de kar van Heerlen bij zwartduistere nacht en bij het oprijden van de Streperberg raakte een der kar-raderen diep in de modder, zodat hij stevig vast kwam te zitten. Hoe en wat hij ook deed en probeerde, het rad zat diep vast en de kar helde bedenkelijk scheef. Toen zei Peter half luid tot zichzelf: „Koum mich noe mer 'ne vuurman mit zie leicht helpe”. Toen kwam het dwaallicht aandrijven en bij het licht daarvan wist Peter het rad uit de modder te halen en hij kwam boven op de berg, terwijl de vuurman voor hem uit zweefde. Toen kwam er een stem: „Wat haet de luchter noe verdeind?” — „Godes loon!” zei Peter en het dwaallicht verdween.

Deze gebeurtenis gaf natuurlijk op winteravonden in de kring der knechts om de haard, dikwijls aanleiding tot spookvertellingen.

Opzienbarende gebeurtenissen maakten ze overigens weinig mee. Wel gebeurde het een keer, dat een paard van de Kamp, dat aan een koopman uit Roermond was verkocht, aldaar na enige dagen wist te ontsnappen; het stond op een vroege morgen, toen het licht begon te worden, voor de poort van de Kamp op de keien te stampen. Het had zonder geleide de weg naar zijn geliefd heem teruggevonden.

Toen Peter op zekere dag met de paarden van de akker kwam, kreeg hij onderweg van een hem onbekende passant, die de streek afreisde, oorlogsnieuws uit de krijg van 1870: „De Franzosen zijn verslagen.” 't Moet wel uit een der veldslagen bij Wört of Gravelotte zijn geweest. Italiaanse doedelzakspelers trokken in die dagen door de Limburgse dorpen en zongen, naar het hun te pas kwam: „Vive la Francia” of „Morte à la Prussie”.

Geregeld kwam op de Kamp in die dagen als timmerman een zekere Werden uit Schinveld zijn vak uitoefenen. Hij was een zwijgzaam man, maar er was toch iets dat hem trok naar het huis de Kamp.

Toen de oude heer Erens ziek werd en door jicht geplaagd niet meer kon lopen, werd deze Werden zijn oppasser en kreeg bij de familie Erens zijn inwoning. Hij droeg elke morgen de oude Erens van de slaapkamer naar beneden in de woonkamer en 's avonds deed hij omgekeerd. Hij kreeg zijn maaltijden aan een apart tafeltje in de keuken. Geen der knechts was daar jaloers om. Werden werd door hen hoger geacht in rang, omdat hij een vrij ambacht uitoefende.

In zijn gesprekken met de huisgenoten wilde hij nooit zeggen hoe oud hij was. Pas toen hij 75 jaar werd kwam hij daarvoor uit, omdat deze leeftijd de moeite waard was. Eens in 't jaar moest hij naar Roermond, om Joseph en Ernest, de broers van Frans, op kostschool hun Sinterklaas te brengen en dan zei hij wel eens een beetje trots tegen de Paters, op de jongens wijzend: „Ich höb ze groot gebracht”. Deze timmerman, later tevens ziekenoppasser, is op een leeftijd van 80 jaren gestorven bij de familie Erens. Frans schrijft ergens letterlijk: „Het hele huis was als een kleine patriarchale republiek, waar aan ieders behoefte werd voldaan en waarin allen tevreden waren in hun werk en rang. Ze gingen op in 't werk der familie Erens en deze in het hunne.”

In de zaalachtige grote keuken was het dienstpersoneel 's avonds met de familie verenigd voor het Rozenkransgebed. Dan kwam er, zegt Erens, een diepe vrede over de gebogen hoofden. Alles werd gebeden in 't duits. Na de rozenkrans kwamen nog vijf „Vaterunser” ter ere der vijf heilige Wonden van Christus. Daarna bij „Uebung des Glaubens”, die ieder stil bad, vielen ook de meiden op de knieën, die eerst onder het bidden nog wat heen en weer gelopen hadden bij de vaatwas. Van de familie Erens lachte er nooit iemand, wanneer de voorbidder Peter tenslotte bad voor een goede dood en daaraan toevoegde: „went 't os selig is”.

Er was ook wel eens een tikje fantasie bij een of ander der knechten. Zo beweerde een van hen, dat hij in de tijd van de Krimoorlog de belegering van Sebastopol in de lucht had gezien vóór zonsondergang. Hij had de paarden en kanonnen zien rijden langs de westelijke avondhemel. 'n Machtige fantasie! Wanneer in Schaesberg bij de schutterij het jaarlijks vogelschieten had plaats gehad, trokken de schutters naar de Kamp en marcheerden driemaal rondom de machtige linde, die er in die tijd stond. Wij twijfelen er niet aan, of daar hoorde een koele dronk bij.

De kermis op de grote hoeve was altijd weer een teken van grote saamhorigheid. Zij trok gasten van heinde en verre, die te paard of per rijtuig kwamen. De knecht Peter speelde hier de grote rol bij de stalling der paarden van de gasten, maar er zaten voor hem ook drinkgelden aan vast. Een mark per paard was „koup en loup”, dus heel gewoon en een royale gaf wel eens „een half sjtök” (de helft van 5 francs). Peter zorgde er vooraf bij zijn meester wel voor, dat niemand van de bekenden zonder uitnodiging bleef.

De winterkermis was de meest intieme op de boerderij; ze speelde zich binnenshuis af; de zomerkermis was de meest pronkerige en uitbundige.

Als de kermis voorbij was, praatte men er in de keuken nog lang over na. Wat er al zo gegeten was, welke wijnen er uit de kelder kwamen, hoeveel hanen en kapoenen er geslacht waren, welke fijne compôtes er geweest waren en of er ook een „sjroet” was geweest, rijk versierd en opgediend als „koude schotel”.

Het geluid van de dorsvlegels, als in de winter een dikke sneeuwlaag over het bevroren land lag, was in zijn montere „vierslag” het vaste rythme, waarin zich het landleven in dit seizoen uitte.

Op een winterdag in januari was er eens onder de dorsers een zekere

Sieveriks, toen aan de open schuurpoort opeens een jonge man verscheen met zwart haar en donker gelaat. Hij riep Sieveriks bij zich en zei hem stil, dat hij zich gereed moest maken voor de eeuwigheid. Zonder verdere uitleg ging de man weer heen. Sieveriks, die de boodschap kalm maar ernstig opnam, ging spoedig daarna biechten en stierf na enkele dagen plotseling.

Frans Erens zegt van deze gebeurtenis, dat ze inderdaad zó gebeurd is en voegt daarbij: „In de dagen van vroeger schemerde het bovennatuurlijke in het gewone leven meer dan in onze tijd van het rusteloos gejaag naar genot, dat de verdieping van de ziel tegenhoudt.”

In de reuzengevel van de schuur van de Kamp was heel hoog een ruitvormig gat in het metselwerk uitgespaard, waardoor de nachtuilen uit en in konden, maar dat toch meer opzettelijk diende om er de versierde „mei” in vast te zetten, wanneer in augustus de laatste wagen tarwe feestelijk binnenkwam. Op die half vol geladen wagen hadden de knechts met grote zonnehoeden plaats genomen en tevens de meiden met haar grote bonte hoofddoeken. Er werd daarna op de Kamp getrakteerd met bier en peperkoek, terwijl Peter ieder familielid naar rang een „hoera” deed toekomen, natuurlijk overgenomen door het hele personeel. Het vegen van het stof van de schoenen kwam bij de Erensen ook voor, als het heerschap de oogstakkers bezocht.

Uit meerdere gebeurtenissen blijkt, dat de familie Erens op de Kamp te Schaesberg tot ver van huis bekend en zeer in aanzien stond. We laten hier iets volgen uit die vervlogen jaren, dat hier duidelijk op wijst.

In 1874 stierf te Nieuwenhagen, als pastoor, Gerardus Clausener. 't Was steeds zijn stille wens geweest, dat hij zijn eigen kapelaan, Joseph Vreuls, tot opvolger zou mogen hebben. Die wens werd inderdaad vervuld. Pastoor Baggen van Oirsbeek, een vriend van de nieuw benoemde, die zijn latijn goed beheerste, drukte de vreugde over die benoeming uit in het korte, kernachtige chronicum:

Gaudet coelitus Gerardus
Sibi succedere Joseph.

De stoet, die Jos Vreuls bij zijn installatie als pastoor inhaalde, vormde zich buiten de parochie Nieuwenhagen vanuit het huis de Kamp. De in die dagen bekende Mgr Laurent **), uit het woelige leven in 't groothertogdom Luxemburg verdreven als bisschop, was als gast in de stoet.

W. J. VROMEN

- *) In 1868 verscheen Everts als directeur van Rolduc en enkele maanden later was er Frans Erens als studentje.
Onder de leraars was er maar één, die Frans bij herhaling aanspoorde letterkunde als bijzonder studie-object te kiezen en dat was de toenmalige professor Thissen, in latere jaren pastoor te Amstenrade en daarnaast bekend journalist.
Erens kon het opperbest met hem vinden en noemt hem later in een zijner werken een „originele geest”.
- ***) Mgr Laurent was geboren te Aken op 6 juli 1804, priester gewijd te Namen 14 maart 1829; kapelaan te *Heerlen* tot 1835, pastoor te Gemmenich tot 1839. Hij werd in 1840 Apostolisch Vicaris in het Groot Hertogdom Luxemburg tot 1848, toen hij wegens revolutiewoelingen aldaar moest vertrekken. Daarna leefde hij ambteloos en gaf zich geheel aan de nieuw gestichte congregatie van Het Arme Kind Jezus, die t.g.v. de cultuurkamp Duitsland moest verlaten. Spoedig volgde haar Mgr Laurent naar Simpelveld, waar hij bleef tot zijn dood in 1884. Daar is op het kloosterkerkhof ook zijn graf.

Hoe donker is en was het donkere Zuiden ?

In sommige verlichte delen van Nederland is het een „goede” gewoonte geweest om Limburg en Brabant te karakteriseren als het donkere zuiden. De tegenstelling donker-licht diende dan om het materiële, culturele overwicht van het noorden tegenover de achterlijke zuiderlingen te accentueren. In „Het Land van Herle”, jrg. 20, no. 1, wordt dit uitvoerig en deskundig uiteengezet door P. A. H. M. Peeters in het artikel „Het donkere Zuiden”. Het is mij echter onmogelijk Peeters in zijn conclusie geheel te volgen: „Bewegings-, verplaatsings-, contact- en studiemogelijkheden zijn uitgegroeid en hebben ook deze landen (het oude land van Gelre, oostelijk Noord-Brabant en Limburg, F.W.) tot *een gelijkwaardig partner* in de Nederlandse verhoudingen gemaakt”.

Wie ooit in de gelegenheid is geweest het schitterend gerestaureerde kasteel Radboud in Medemblik te bezichtigen, die staat verbaasd als hij de ruïne van kasteel Schaesberg bewondert. Is Schaesberg cultureel minder geïnteresseerd dan de noordelijke (vrij geïsoleerde) gemeente Medemblik? Is het een kwestie van duister verleden of van lichte belangstelling? Degene die in Breda een tentoonstelling bezoekt in het cultureel centrum „De Beyerd”, slaat weken later met tranen in de ogen het verval van de monumentale hoeve „De Kamp” in Schaesberg gade. Is het onmogelijk in de oostelijke mijnstreek een permanente tentoonstellingsruimte te creëren? Of is ook dat weer een kwestie van verlicht Breda tegenover het donkere Schaesberg? Hier meen ik een geval van culturele zuidelijke armoede te signaleren. In Breda heeft men een prachtig gerestaureerde Grote Kerk en een even fraai Begijnhof. Restauraties kosten ook in Breda veel geld, maar daar is men erin geslaagd een gemeente plus het gemeentebestuur hiervoor enthousiast te maken. Wanneer de bevolking in het zuiden sterk geïnteresseerd was in het behoud van belangrijke monumenten, dan zou het onmogelijk zijn dat een gemeentebestuur twee fraaie gebouwen tot puin liet vervallen. In het „Limburgs Dagblad” van 11 september 1969 kon men lezen dat het Schaesbergs gemeenteraadslid Gerrits had verklaard: „We moeten dat ding (hoeve De Kamp, F.W.) zo gauw mogelijk afbreken”. Na zo'n uitspraak is het voor mij duidelijk dat de verlichting van Schaesbergs verleden nog op een laag pitje brandt. Stilzwijgend ga ik voorbij aan de toestand van het Schoutenhuis ('t lag aan de Hoofdstraat) en van kasteel Strijthagen.

Als aanvulling op Peeters' artikel „Het donkere Zuiden” wil ik nog wijzen op enkele vondsten in de mémoires van Mr. Frans Erens, verschenen in 1938 te Den Haag onder de titel „Vervlogen Jaren”. François Erens werd in 1857 geboren in Schaesberg, waar hij vele jaren woonde op de hoeve „De Kamp”, gelegen aan de Kampstraat tussen Schaesberg en Nieuwenhagen. Velen zullen zich nog wel herinneren dat de schrijver Godfried Bomans in 1949 de gevelsteen ont-hulde die daar boven de voordeur van de hoeve werd aangebracht ter herinnering aan de schrijvers Frans en Emile Erens.

De verlichting.

Diverse malen besteedt Erens in zijn mémoires aandacht aan de verlichting in de huizen. Zo lezen we op blz. 15 over zijn twee tantes, zusters van zijn vader, die in huis woonden en de huishouding deden. „Wij zaten meestal bij het licht van een quinquet-lamp, waarvan de olie nu en dan moest worden opgepompt om de letters goed te kunnen onderscheiden”. Tevens merkt hij op, een alinea verder, dat die lamp weinig licht gaf en dat het buiten de ronde tafel bijna donker bleef. Op blz. 16 beschrijft hij het interieur van de keuken. „Op tafel stond een oude tinnen olielamp, of ook wel een, die groen was geschilderd en deze kwam mij altijd voornameer voor dan die van tin. De wiek, die uit het armpje te voorschijn kwam, moest, wanneer zij aan het verkolen ging, worden gesnoten om het walmen te voorkomen”.

Tijdens de winterkermis werden de lampen, melkwitte bollen die op kristal en zilverwerk schenen, eerder aangestoken dan normaal gebruikelijk was. „Het stille, witte licht van de hooge quinquetlampen gaf een zekere plechtigheid aan het samenzijn, iets dat niet was van iedren dag”. (blz. 31)

Op de kostschool Rolduc gebruikte men op de slaapzalen en studiezalen in 1868 petroleumlampen, die voor een gebrekkige verlichting zorgden. „Naast onzen grooten dortoir was een kleinere, waar de leerlingen van de normaalschool sliepen; er brandde daar den heelen nacht een petroleumlamp, die nogal goed licht gaf. Ik wachtte 's avonds tot iedereen sliep en ging dan stilletjes in dat zaaltje onder die lamp staan om Vondel te lezen”. (blz. 40)

Kranten en literatuur.

Welke kranten werden er gelezen in het verleden? Op blz. 9 somt Peeters in zijn bovengenoemd artikel op: „Gazette de la Meuse”, „Le journal du Limbourg” en de „Courier de la Meuse”. Erens' grootmoeder las „het (Amsterdamsche) Handelsblad en de Echo der Gegenwart uit Aken”. Onmiddellijk maakt Erens hierbij de volgende opmerking: „Dat zij het Handelsblad las, was in onze streek iets bijzonders, want niemand kende in dien tijd genoeg Hollandsch om

een courant in die taal te lezen. De beschaafde menschen spraken Fransch of Duitsch. . . ." (blz. 7). Wat dit laatste betreft, is het aardig om te lezen dat men in het Duits bad en dat de genoemde grootmoeder het volgende oude kerkboek bezat: „Der grosse Baumgarten, in grossen Druck: Darin überausz krafft- und anmutige Gebetter. . . . Eingerichtet und verfertigt durch P. Martin von Cochem" (blz. 7). Even verder merkt de schrijver op dat zijn tante Marianne de werken van de heilige Theresia las in een Franse vertaling en die van Johannes van het Kruis in het Duits (blz. 15). Tekenend voor die tijd (\pm 1865) is de notitie over Jupel Stassen, die op kasteel Schaesberg woonde. „De Stassens spraken onder elkaar ook altijd Duitsch. Zij kenden geen woord Hollandsch en waren nooit in Holland geweest" (blz. 33). In diezelfde tijd leefde men in deze streken meer met Frankrijk en Duitsland mee, dan met Nederland. Geen wonder als men bedenkt dat de Limburgers gemakkelijker naar Parijs dan naar Amsterdam gingen en dat intellectuelen in het buitenland hadden gestudeerd. „De doctoren, die ik als kind heb gekend, hadden in Parijs gestudeerd; een van hen in Würzburg" (blz. 25).

In de jaren '80 toen Erens in Parijs studeerde, werkte hij wel eens mee aan de „Limburger Koerier". „Dit heb ik eens gezegd in een klein bericht, in dien tijd door mij gezonden aan den „Limburger Koerier", die toen in Heerlen verscheen en waarvan de oprichter, de heer Weijerhorst, mij had verzocht hem nu en dan eens wat over Parijs mee te deelen". „Ik vertelde dan in het Heerlensche courantje, dat men moest erkennen, dat in de politiek Renan trouw aan de traditie was geweest. Dit werd toen in Limburg slecht opgenomen. Een kapelaan was verontwaardigd geworden en schreef een artikel in een *courant van Gulpen* tegen mij, den anoniemen zoogenaamden Parijschen correspondent" (blz. 87). Frans Erens vermeldt dat omstreeks 1885 in Zuid-Limburg noch de Maasbode, noch een andere Hollandse krant veel werd gelezen. De in het Frans geschreven „*Courier de la Meuse*", die in Maastricht verscheen, werd hier overal gelezen o.a. door de notabelen in het café van Hotel Cloot in Heerlen.

Het vervoer.

Het vervoer zou niet te best geregeld zijn geweest vroeger in het zuiden. Verbindingen met het ontwikkelde noorden bestonden er nog nauwelijks, cfr. Peeters op blz. 10. Hij wijst op de treinverbinding in 1853 van Maastricht naar Aken. Een heel instructief artikel verscheen in dezen onder de titel „Limburg honderd jaar bij Nederland" in „*De Volkskrant*" van 5 mei 1967. Uit dit artikel citeer ik: „Maastricht had al spoorverbindingen met Aken sinds 1853, met Hasselt vanaf 1856, met Luik sedert 1861, toen in 1865 eindelijk ook enige verbinding per spoor met het noordelijk deel van Nederland ontstond".

Een van de vermakelijkste passages uit „Vervlogen Jaren” is de beschrijving van het admittentsexamen van Frans Erens in Leiden. Een reis die nu ongeveer drie uur in beslag neemt, duurde toen dagen. (Zie bijlage: Het toelatingsexamen in 1876). Na het slagen belt hij niet naar huis, waarbij hij deze kanttekening plaatst: „Ik telegrafeerde niet naar huis. Door de betreffende afzondering, waarin wij woonden, had ik niet de gewoonte daarvan en schrijven was onnodig, omdat ikzelf nog eerder dan de post hoopte aan te komen” (blz. 44).

Hoe afgezonderd wij hier lagen ten opzichte van het noorden, blijkt ook uit Van De/sels „De kleine Republiek”, 1889. Lod. van Deyssel, pseudoniem van Karel Joan Lodewijk Alberdingk Thijm, geboren 22 sept. 1864, bezocht van 1875—1878 de kostschool te Rolduc, waarvan hij in mei 1878 werd verwijderd. In „De kleine Republiek” verwerkt hij zijn jeugdherinneringen aan het kostschoolleven te Rolduc, tot in de details is hij nauwkeurig. De hoofdpersoon, Willem Tiessen, komt met zijn vader aan in Pepinster, vandaar reizen ze verder per trein. „Dicht bij Aken, aan het station Grabenrach, kwam meneer Tiessen met Willem weer den trein uit. Zij gingen het dorp door met een blauwen Duitschen jongen voor den weg en het koffertje, en den berg op, het pensionaat was óp den berg” (blz. 117 uit „Verzamelde Opstellen”, zesde bundel, Amsterdam, 1901). Duidelijk is het fictieve Grabenrach te vereenzelvigen met Herzogenrath, en zo duikt later Kerkrade op onder de naam Meinrade (blz. 283). Een andere treinverbinding gebruikt Willem Tiessen na de Paasvakantie: via Venlo en Gladbach naar Herzogenrath.

De ontsluiting van de zuidoosthoek werd pas een feit door de spoorlijn Sittard—Heerlen—Herzogenrath. De concessie hiertoe werd aan H. Sarolea verleend in 1891, pas in 1896 werd de lijn feestelijk geopend.

Tot slot wil ik erop wijzen dat men niet te optimistisch moet oordelen over de huidige „verlichte” situatie in het zuiden. Het lichtzinnig omspringen met cultuurmonumenten is een donker teken aan de wand. Met een variant op Valerius zou men kunnen waarschuwen:

„O Limburg! Let op u saeck.”

F. A. M. M. WETZELS

N.B. Het cultureel centrum „De Beyerd” in Breda was in 1950 nog Oude-Mannenhuis. Een romantisch gebouw van eeuwen geleden, met een fraaie toegangspoort en een grappig klokketorentje. Het gebouw werd in de jaren 1955 en 1956 keurig gerestaureerd en tot cultureel centrum ingericht.

HET TOELATINGSEXAMEN IN 1876.

In 1876 moest ik te Leiden admisie-examen doen ter toelating aan de universiteit. In dien tijd was voor een Zuid-Limburger een reis naar Holland ver en gewichtig. Daar Schaesberg nog niet met de spoorlijn naar Roermond was verbonden, vertrok ik op een namiddag naar Heerlen. Een koffertje bezat ik niet, maar ik had een reiszak meegenomen, waarop groote bloemen waren geborduurd. De zak was oud en ik herinner mij, dat ik de verschoten kleuren daarvan mooi vond.

In Heerlen kreeg ik den postwagen van Cremers naar Valkenburg en nam daar den trein naar Maastricht. Daar het dien avond te laat was om mijn reis voort te zetten, bleef ik bij een tante overnachten en vertrok den volgenden morgen van het Hollandsche station — er was ook een Belgisch station — naar Rotterdam. In Feijenoord aangekomen, namen de reizigers de boot.

Aan de kade stond een omnibus, die ons naar het station zou brengen. Ik klauterde het laddertje op en bovenop de imperial gezeten met mijn gebloemde reistasch op mijn knieën, keek ik naar de straten van Rotterdam, die ik voor het eerst zag. Ik vond die straten geweldig druk en woelig en die indruk van woeligheid werd nog versterkt door den bus zelf, die, voortgetrokken door twee galoppeerende paarden, voortdurend heen en weer schommelde, zoodat ik met één hand de ijzeren leuning vastklemde en met de andere mijn reistasch.

In Rotterdam werd ik voor het eerst dien voor den Limburger zeldzamen geur gewaar, dien ik later aan het branden van turf heb toegeschreven. Het is iets eigenaardigs, dat den Limburger en den buitenlander bijzonder opvalt en dat hij overal in Holland waarneemt. Het schijnt, dat nooit iemand daarover heeft geschreven. Verschillende Limburgers hebben mij verzekerd, dat zij het ook opmerkten.

Tusschen vier en vijf kwam ik in Leiden aan. In het hotel liet ik mij den laatsten Leidschen studenten-almanak geven, waarin het portret van professor Buijs stond, dat ik met groote bewondering beschouwde. Een Leidsch professor was voor mij een wezen van een hooger rang; ik had er een groter idee van dan van een prins van den bloede. Toen ik dan ook den volgenden dag professor Bierens de Haan zag binnenkomen met wijde stappen in het groote lokaal, waar de examinandi allen op banken zaten, was ik vervuld van ontzag.

Nogmaals enkele opmerkingen over de oudste naam van Heerlen

In „Het Land van Herle”, 4, 1954, pag. 90—91, geeft de heer L. van Hommerich de theorie weer, die de Keulse hoogleraar R. Müller opgesteld heeft, n.l. dat „corio” afgeleid is van het Latijnse „corium” in de betekenis van „goede, vette klei”; de oudste naam van Heerlen heeft dan betekend: een met wallen omgeven plaats in de buurt van goede, vette klei. De beschrijving van Caesar (B.G. VI, 5, 4) in zijn commentaren over de door hem tegen de Galliërs gevoerde oorlog en van de ten tijde van de keizers Augustus en Tiberius levende Strabo (IV, 5, 194) over dit gebied staat in tegenstelling met de opvatting, dat het gebied vruchtbare klei zou bevatten. De Eburonen, het volk, dat het gebied van het tegenwoordige Heerlen bewoonde, woonde grotendeels tussen Maas en Rijn ¹⁾ en dit gebied was volgens de twee schrijvers zeer bosrijk en rijk aan moerassen; de bomen waren van geringe hoogte. Dat er echter in de Augusteisch-Tiberische regeringsperiode pottenbakkerijen ontstaan zijn, is natuurlijk heel goed mogelijk; maar dat toentertijd in een nagenoeg onvruchtbaar gebied een soort oase van goede grond geweest zou zijn, lijkt erg onwaarschijnlijk ²⁾.

De theorie van Müller wijkt derhalve af van de lang gevolgde opvatting, dat „corio” een Keltisch woord is en dat de samenstelling uit een Keltisch en Latijns woord gevormd is, dat de betekenis levert: omwalling, omheinde ruimte van de heer ³⁾ of van het leger ⁴⁾. De heer Tummers acht de theorie van Müller onjuist, want bij een Latijns determinatief compositum, waarmee we hier te maken hebben, staat het bepalende deel steeds in de genitivus ⁵⁾, hierin gesteund door B. H. Stolte ⁶⁾; de eerste interpretatie: omheinde ruimte van het leger, is juist.

Tegenover deze opvatting kan men stelling nemen en Latijnse composita aanwijzen, waar onder Griekse invloed „o” naast „i” staat, b.v. Scytaloger, naast sagittiger, pelliger; verder Ahenobarbus, Primogenia; bij Plautus, Curculio 77 reeds leest men merobiba, viocur(r)us en op inscripties ⁷⁾ leest men mulomedicus ⁸⁾. Verder is te wijzen op determinatieve composita als tunicopallium, Gallograeci, terwijl eveneens met analogiewerking bij composita rekening moet worden gehouden ⁹⁾. Behalve Griekse invloed kan bij de vorming van Coriovallum ook Keltische invloed hebben meegespeeld: b.v. Noviodunum ¹⁰⁾, Metiosedum ¹¹⁾, voorbeelden, die sterk uitgebreid kunnen worden.

Het tweede argument van Tummers ¹²⁾ is, dat composita, die plaatsnamen zijn, het bepalende deel achter het bepaalde deel hebben staan. Het reeds genoemde werk van Leumann c.s. zegt verder op pagina 251: „Das determinierende Glied steht IN DER REGEL ¹³⁾ an erster Stelle”. En de door Tummers genoemde voorbeelden van plaatsnamen zoals Forum Hadriani, Forum Iulii, Castellum Menapiorum zijn samenstellingen, waarin een eigennaam of volkerennaam voorkomt, terwijl Coriovallum een compositum is van twee substantiva; een gedegen studie, of eigennamen een andere plaatsing krijgen in composita dan „normale” substantiva, zou zeer in een behoefte voorzien. Genoemde problemen bewijzen, dat de theorie van Müller zeker niet als onjuist hoeft te worden afgewezen. Voorbeelden als de namen van de volkeren Petrocorii naast Coriosolites, waar plaatsing van „corio” verschillend is, hoeven bovendien ook hier beïnvloeding niet uit te sluiten, maar ook is hier mogelijk Griekse invloed aanwezig: men denke b.v. aan Hadrianopolis.

Stolte ¹⁴⁾ vindt Keltisch-Latijnse composita een zo grote uitzondering, dat hij als het normale in deze ziet, ofwel twee Latijnse woorden, hetgeen vanwege het „genitiefbezwaar” niet mogelijk is, ofwel twee Keltische woorden. Hij beschouwt valum als een verlatinisering van een Keltisch woord, met de wortel val-, dat „sterk zijn” betekent en verklaart Coriovallum: hij die sterk is door zijn legermacht.

Max Niedermann ¹⁵⁾ heeft bewezen, dat dubbele „l” en één „l” naast elkaar kunnen voorkomen. Al de hier genoemde theorieën hebben derhalve reden van bestaan, maar ze zijn niets anders dan even zovele mogelijkheden. Aan deze kan evenwel nog een vierde toegevoegd worden. Het woord corio in de samenstelling Coriovallum kan evenzeer het Latijns corium = corion ¹⁶⁾ zijn, een kruid, ook ipericus genoemd ¹⁷⁾.

Plinius ¹⁸⁾ zegt er dit van: door sommigen wordt deze plant ook hypericum genoemd, een laag bij de grond groeiende denachtige plant. Met hypericum bedoelen wij tegenwoordig hertshooi, ook wel St. Janskruid genoemd en gebruikt als afweermiddel tegen boze geesten; daarom wordt dit kruid ook Fuga daemonum genoemd. Plinius zegt verder ¹⁹⁾ : hypericum wordt eveneens voorgesteld als een kruid met twee gekartelde bladeren; de plant waarmee dit kruid vergeleken wordt is lysimace, volgens Marcellus in zijn boek over de geneeskunst (iatria in het Grieks genaamd), 10, 5, dat het een verbena herba is, n.l. een soort, dat twee gekartelde bladeren heeft. Volgens Plinius ²⁰⁾ wordt hypericum gebruikt om de haren zwart te verven, maar ook als geneesmiddel voor brandwonden ²¹⁾ wordt het gebruikt en de geneeskracht is zo groot, dat zelfs geen littekens meer te zien zijn. Het is nu zeer goed denkbaar, dat men een nederzetting gaat noemen naar gewassen met een belangrijke functie, die zich in de buurt daarvan bevinden. Voorbeelden van zulke woongemeenschappen in de latere tijden zijn de Noord-Amerikaanse stad

Oakland, de Engelse steden Oakley, Oakham, in Griekenland het oude Daphne, genoemd naar het in de buurt liggende bos van laurierbomen; koning Latinus noemt de op de Palatijnse heuvel gestichte stad ter ere van Apollo Laurentes, omdat de laurierboom aan Apollo heilig is ²²). Het enige, dat men in de huidige omstandigheden doen kan, is hopen, dat in de toekomst gegevens ter beschikking komen, die de hypothesen over dit probleem in zekere conclusies kunnen veranderen.

Theorieën over de naam Cortovallium zijn mij onbekend. Behalve de Peutingerkaart en in navolging van deze de atlas van H. Kiepert, *Formae orbis antiqui* en M. Baratto en P. Fraccaro, *Atlante Storico I, Evo Antico*, komt deze naam verder nergens voor. Deze naam evenwel afwijzen als onjuist, daartoe ontbreken de argumenten. De volgende theorie zou denkbaar zijn. Het eerste deel van deze samenstelling is corto; de reeds genoemde Thesaurus, nu deel III, s.v. cohors kolom 1549 en volgende toont aan, dat een kortere lezing *cortis* mogelijk is. *Composita* met een samenstellend woord van de eerste en derde Griekse declinatie hebben tamelijk vaak „o” ²³). Ook hier kan Griekse invloed hebben doorgewerkt bij de vorming van Cortovallium. Bij het tweede woord heeft men de mogelijkheid van de wortel *val*, dat in de Keltische samenstellingen sterk zijn betekent, waarbij dan komt het possessieve suffix *-ion*, ²⁴); het eerste deel betekent cohort, een Romeins legeronderdeel. De naam zou nu betekenen: de plaats behorend bij diegene of datgene, die (dat) sterk is door zijn cohorten. Een andere mogelijkheid is, dat dit tweede woord het Latijnse *vallum* bevat, waaraan het suffix *-ion* toegevoegd is, zodat we dan krijgen: bezitter van de voor cohorten omheinde ruimte, terwijl verder ook nog *valium*=*vallium* kan bestaan ²⁵). De verklaring van Ihm ²⁶), dat Cortovallio de plaats Korten is, is onjuist, omdat er een dergelijke plaats weliswaar bestaat, maar in het Balkangebied, niet in de omgeving van Heerlen.

Het is zeer wel denkbaar, dat de samensteller van de Peutingerkaart de naam Cortovallium als een vertaling genomen heeft voor *Coriovallum*; het eerste deel *Corto* hangt etymologisch met *cohors* samen ²⁷) en dezelfde betekenis heeft als *corio* : legeronderdeel ²⁸). *Corto* zou dan een vertaling van *cohors* zijn, waarbij de Keltische uitgang „o” in deze samenstelling komt. Dit alles lijkt heel aardig te kloppen, wanneer men bedenkt, dat vanaf ongeveer 100 v. Chr. de tactische eenheid in het Romeinse leger de cohort wordt. Maar bij deze aardig lijkende theorie blijven we dan weer zitten met het suffix *-ium*; immers het zou wel duidelijk zijn, als men ook elders *Coriovallium* was tegen gekomen. Zo blijken er ten aanzien van de oudste naam van Heerlen geen zekere en vaststaande oplossingen te bestaan.

- 1) Caes. B.G. V, 24, 4.
- 2) vergelijk: L. van Hommerich, Wat betekent het woord Coriovallum?, Het Land van Herle, 4, 1954, pag. 91; Heerlen's Romeins verleden, Het Land van Herle, Jubileumboek, 1950—1960. 1961, pag. 11.
- 3) L. van Hommerich, l.c. Het Land van Herle, 4.
- 4) P. L. M. Tummers, Het Land van Herle, 6, 1956, pag. 89.
- 5) P. Tummers, o.c. pag. 90.
- 6) De oudste naam van Heerlen, Maasgouw, Tijdschrift voor Limburgse Geschiedenis en Oudheidkunde, 71, 1957, kolom 67.
- 7) CIL VI, 29697 (Corpus Inscriptionum Latinarum).
- 8) M. Leumann - J. B. Hofmann - A. Szantyr, Lateinische Grammatik, I, 2, München-Tübingen, 1963, pag. 248.
- 9) Leumann etc. o.c. pag. 252.
- 10) Caes. B.G. II, 12, 1.
- 11) Caes. B.G. VII, 58, 2; 6.
- 12) o.c. pag. 90.
- 13) Hoofdletters door ondergetekende.
- 14) o.c. kolom 67 en volgende.
- 15) Historische Lautlehre des Lateinischen, 3° druk, Heidelberg, 1953, pag. 125-137.
- 16) Thesaurus Linguae Latinae, IV, s.v. corion; corium, 1, kolom 951.
- 17) Corpus Glossariorum Latinorum, III, 558, 22.
- 18) Naturalis Historia, XXVI, 164.
- 19) l.c. als noot 4.
- 20) l.c.
- 21) XXVI, 129.
- 22) Vergilius, Aeneis, VII, 61 en volgende.
- 23) R. Kühner, Grammatik der Griechischen Sprache I, Hannover, 1892, pag. 327.
- 24) zie Stolte, o.c. kolom 68.
- 25) zie noot 15).
- 26) Pauly Wissowa's Real Encyclopädie, s.v. Coriovallum, kolom 1235.
- 27) Thesaurus, III, s.v. cohors, kolom 1649 en volgende.
- 28) A. Holder, Alt-Celtischer Sprachschatz, I, Leipzig, 1896, s.v. Cortovallio, Coriovallum, kolom 1126.

Oorsprong en ontwikkeling van het Heerlens Marktwezen

(slot)

Na het gereedkomen van het marktterrein in Heerlen-centrum werd de aandacht van het gemeentebestuur gevraagd voor de situatie ter zake in de buitenwijken, waar ten gevolge van de ontwikkeling van de mijnindustrie en de zich daardoor steeds verder uitbreidende bevolking, grote woonwijken ontstonden. Alhoewel er over instelling van een markt en aankoop van terreinen te **Heerlerheide** reeds gesproken werd tijdens de begrotingsvergadering van het dienstjaar 1920¹³¹⁾, was het toch de wijk **Trebeek**, die het eerst zijn weekmarkt kreeg¹³²⁾. De Staatsmijnen in Limburg hadden hier reeds voor een terrein gezorgd, dat door de gemeente gehuurd kon worden. Het onderhoud bleef ten laste van het mijnbedrijf. Te Heerlerheide daarentegen moesten de onderhandelingen voor aankoop van gronden t.b.v. een marktterrein nog beginnen.

Ook de oprichting van een **overdekte markt** en **vishallen** waren punten van discussie in dezelfde vergadering van de raad. De voorzitter wees op de hoge kosten, die de aanleg en de verbetering van het huidige marktplein hadden gevegd. Hij bracht nog even in herinnering de toestand van dit plein bij zijn ambtsaanvaarding, nu 7 jaar geleden, toen het net „een modderpoel” gelek. Volgens hem was er zeer veel verbeterd, vooral door de bestrating van het plein, waardoor het de toets van de kritiek best kon doorstaan. „Elders in Nederland treft men ook nagenoeg nergens overdekte markthallen aan”.

Een moeilijk punt in de besluitvorming van de gemeenteraad was het **instellen van een vrije markt**. De r.k. Werkliedenvereniging maakte deze zaak aanhangig. Men dacht hierdoor het prijsbeleid van de Heerlense middenstand enigszins in te tomen. Hieruit kon dan een gezonde „concurrentiestrijd” ontstaan. Dit punt kwam in diverse vergaderingen aan de orde. B. & W. voelden niets voor de suggestie van deze vakvereniging. De raad daarentegen wilde er wel zijn goedkeuring aan hechten, mits uitsluitend ingezetenen van Heerlen een standplaats op deze markt kregen toegewezen. Dit echter druiste in tegen de democratische principen, waarvan het college van B. & W. voorstander was. Na de dreiging van tot mislukking gedoemd te worden, kwam de heer Maenen met een compromis-voorstel, inhoudende, dat alleen kledingstoffen, schoenen en andere stoffen ter „vrije markt” gebracht mochten worden, uitsluitend door personen, die ten minste 1 jaar in de gemeente woonachtig waren. Bij stemming bleek ook dit voorstel niet haalbaar te zijn.

Het Marktplaatsje tijdens een marktdag, ± 1921,
met op de achtergrond de gemeentelijke muziekkiosk.

waarmee op de aanvraag van de Werkliedenbond afwijzend werd beschikt¹³³).

Een andere kwestie, die vroeger ook al eens een belangrijke rol had gespeeld en waarover ook toen veel woorden zijn gevallen, was het **verkeersprobleem tijdens de marktdagen**. Door het plaatsen van karren en paarden op en langs de markt, ontstonden ontoelaatbare situaties. Men stelde voor een verordening in het leven te roepen om hieraan een einde te maken. Na controle bleek alles niet zo erg te zijn als het was voorgeschilderd. Toch kwam men tot de conclusie, dat de ontstane situatie voor verbetering vatbaar was. Er konden 40 à 50 karren met paarden gestald worden, terwijl er gedurende de marktdagen soms wel 100 „geparkeerd” stonden. Men overwoog het aanbrengen van rijen palen, verbonden door ijzeren stangen, waaraan de paarden dan, met de koppen naar elkaar toe, vastgebonden konden worden¹³⁴). B. & W. kregen opdracht een en ander nader te bekijken.

Inmiddels had de **weekmarkt te Treebeek** zijn beslag gekregen. Als dag werd de vrijdag aangewezen. Verhandeld mochten worden „land- en tuinbouwproducten, zuivelproducten, eieren, pluimvee, wild, visch, planten en boomen”. Daarnaast bestond de mogelijkheid iedere eerste vrijdag van de maand bovendien „biggen, geiten,

bokken en schapen" ter markt te brengen. Wanneer een vrijdag samenviel met een erkende christelijke- of plaatselijke feestdag, werd de markt gehouden de dag daarvoor of de dag daarna, mits dit gewone werkdagen waren ¹³⁵). Spoedig bleek echter, dat de weekmarkt te Treebeek geen succes genoemd kon worden vanwege de „grote concurrentie die ondervonden werd van de weekmarkten te Hoensbroek en Brunssum". In de raadsvergadering van 30 juni 1922 kwam het voorstel ter tafel om deze markt op te heffen, waartoe werd besloten ¹³⁶).

De nieuwe **Veewet** ¹³⁷) noopte ingevolge artikel 5 inmiddels tot vaststelling van een nieuwe **verordening op de veemarkten** en in verband hiermee de wijziging van de algemene politieverordening. Het concept werd door de Raad in zijn zitting van 22 december 1922 goedgekeurd ¹³⁸). Het aanvangsuur voor de veemarkten stelde men vast voor de maanden april tot oktober op 6.00 uur voormiddag; voor de overige maanden op 8.00 uur; het einde op 12.30 uur. Als belangrijkste beslissing gold wel het **verplaatsen van de veemarkt van het Wilhelminaplein (Veemarkt) naar het afgesloten gedeelte van het terrein nabij de Gringel, toebehorend aan het Openbare Slachthuis**. Het plein in het centrum van Heerlen, dat eeuwenlang als veemarkt dienst had gedaan en er ook zijn naam aan ontleende, verloor hierdoor zijn oorspronkelijke bestemming, waardoor vanzelfsprekend ook de oude naamgeving ervan in de vergetelheid is geraakt. Slechts de oude Heerlenaren weten heden ten dage nog waar de „Veemarkt" gelegen heeft. Nieuw in de verordening was ook dat het aangevoerde vee, vooraleer het op het marktterrein toegelaten werd, door de directeur van het slachthuis of diens vervanger, moest worden gekeurd.

De gestaag vooruitgaande welvaart in de streek en de daarmee gepaard gaande stijging van de conjunctuur, hield voor het gemeentebestuur de noodzaak in op het punt van de marktgelden, hiermee gelijke tred te houden. De **marktgeldenverordening** en tevens de **verordening op de invordering van het marktgeld** werden dientengevolge herzien en aangepast aan de nieuwe eisen ¹³⁹). Beide verordeningen traden in werking op 1 mei 1924, terwijl tegelijkertijd de bestaande verordeningen van 7 april 1919 vervielen.

Alhoewel de ervaring geleerd had, dat de weekmarkten in de buitenwijken veel concurrentie ondervonden van de omringende grotere plaatsen, werden de in 1920 aangevangen besprekingen ter verkrijging van gronden voor een marktterrein te Heerlerheide succesvol afgerond. Het college van B. & W. vond de heren Jozef en Alphonse Leers, kooplieden, bereid een terrein hiervoor aan de gemeente af te staan ¹⁴⁰). In de raadsvergadering van 20 maart 1923 lag dienaangaande een voorstel ter discussie voor, hetgeen zonder hoofdelijke stemming werd aanvaard ¹⁴¹). Ingesteld werd een **weekmarkt voor Heerlerheide** voor land- en tuinbouwproducten, zuivel, eieren, pluimvee, wild, vis, bloemen, planten en bomen, te houden op iedere woensdag. Als marktplein werd aangewezen een terrein,

dat gelegen was tussen de Geitstraat en de rijksweg Sittard-Heerlen. Drie maanden na dit besluit, zou, na verkregen goedkeuring van G.S., de instelling een feit zijn, hetgeen bevestigd werd in de raadszitting van 19 juni 1923.

Op de Heerlense markt deed zich inmiddels de behoefte aan de **verkoop van verse vis** steeds dringender gevoelen. De gemeenteraad kwam de bevolking hierin tegemoet door in haar vergadering van 20 maart 1923 een besluit dienaangaande uit te vaardigen. Op alle bestaande weekmarkten in Heerlen-kom kon men, behoudens goedkeuring van G.S., voortaan van verse vis worden voorzien¹⁴²).

Een oud hartzeer, dat in het verleden reeds heel wat stof had doen opwaaien, vroeg in de eerstvolgende jaren om een oplossing. Voortdurend kwamen er van de zijde van de kleine middenstand, die zich door het langzaamaan in ontwikkeling komend grootwinkelbedrijf bedreigd voelde, verzoeken binnen tot het instellen van een „**vrije markt**”. De detailhandel zou hierdoor met het oog op de concurrentie een ruimere gelegenheid tot zaken doen kunnen verkrijgen¹⁴³). Ook de plaatselijke pers begon met een campagne ter ondersteuning van het verlangen van de z.g. „gedupeerden”¹⁴⁴). Volgens het persbericht zou het college van B. & W. met een meerderheid besloten hebben op Tweede Paasdag, 21 april 1924, een „vrije markt” te houden. In de raadsvergadering van 8 april werden naar de juistheid van deze berichtgeving vragen gesteld. Door middel van een motie verzocht men op deze beslissing terug te komen:

„De Raad,

Van meening, dat het meerendeel der Heerlensche ingezetenen ongaarne op den 2den Paaschdag de z.g. Vrije Markt gehouden ziet;

Verzoekt het College van B. en W., gebruik makend van de bevoegdheid, omschreven in art. 101, 2e lid der Algemeene Politieverordening, en bedoelde markt deze maand te doen plaats vinden op 19 of 22 April a.s.”¹⁴⁵).

Twee beweegredenen hebben aan deze motie ten grondslag gelegen en wel:

- a. het ethische gezichtspunt, dat de 2e Paasdag voor de overgrote meerderheid der bevolking als een zondag gold en
- b. de **sociale** overweging, dat de neringdoenden hun zaak zullen open houden en daardoor hun personeel dwingen te werken. Daar kwam nog bij, dat op die dag een neomist, wonende in de Saroleastraat, zijn eerste h. mis opdroeg. De motie werd met 16 tegen 2 stemmen aangenomen.

Toch bleef deze aangelegenheid de aandacht vragen. In het najaar van 1924 heropende de gemeenteraad de afgebroken besprekingen hierover om ze thans met succes af te sluiten. In de raadszitting van 28 november 1924 nam men het besluit tot **invoering van „een zoogenaamde vrije markt te Heerlen-kom”**¹⁴⁶), te houden op de derde maandag van iedere maand. Met uitzondering van dranken, druk- en plaatwerk en geneesmiddelen mochten alle artikelen verhandeld worden.

Het Heerlense Marktplein, ± 1933, met drie-armige verlichtingsmast en rustbank.

Spoedig daarna werd eenzelfde besluit t.b.v. de bewoners van **Heerlerheide** genomen ¹⁴⁷). Als marktdag koos men iedere tweede woensdag van de maand. Ook hier kon alles ten verkoop aangeboden worden met uitzondering van dranken, druk- en plaatwerk en „zoogenaamde sanitaire artikelen”.

Door het invoeren van dit nieuw soort markt, was het noodzakelijk de **marktgelddenverordening**, die op dit punt een lacune vertoonde, aan te vullen, hetgeen geschiedde in de raadsvergadering van 10 februari 1926 ¹⁴⁸). Als „standgeld” voor „kramen of uitstallingen, al dan niet overdekt, op de dagen, dat vrije markt wordt gehouden”, betaalde men *f* 0,25 per m² of een gedeelte daarvan. Hij die een half-jaar abonnement verkoos, behoefde slechts *f* 1,— per m² neer te tellen.

Na enkele jaren van experimenteren bleek, dat de instelling van de vrije markt een goede greep was geweest. Er gingen zelfs stemmen op deze markten verder te stimuleren door er b.v. een **zaterdagavondmarkt** van te maken, hetgeen in de grotere steden zoals Utrecht, Amsterdam, Rotterdam en Den Haag gebruikelijk was. Vooral nu de „loonbetalingen aan de mijnen iedere week plaats

vinden, moet het de arbeider mogelijk gemaakt worden hun inkopen wekelijks te kunnen doen". Tevens zag men hierin een gezelligheidselement, dat heel wat mensen op de been zou brengen en waarvan de middenstand zeker meeprofitteerde. Dit voorstel ontmoette echter felle tegenstand. Het werd uiteindelijk verworpen op grond van de winkelsluitingsverordening, het moeten reinigen van het marktplein op zondag en de mogelijkheid van het plaatsvinden van volksconcerten op zaterdagavond op de Bongerd¹⁴⁹).

De politieke ontwikkelingen in Westeuropa in de dertiger jaren en in verband daarmee de steeds slechter wordende economische toestanden, die zich vooral op de arbeidsmarkt sterk deden gevoelen (de z.g. crisisjaren), brachten bij de arbeidende klasse een grote mate van onrust met zich mee. Is het daarom verwonderlijk, dat dit voor Heerlen nieuwe markttype, speciaal in deze beroerde tijd, in een dringende behoefte voorzag? In dit licht moeten we dan ook het voorstel zien, dat de gemeenteraad bereikte, om de vrije markt in de toekomst twee maal per maand te doen houden. Deze suggestie, door het raadslid van der Bult gelanceerd, bleek echter na uitvoerige discussies geen haalbare kaart te zijn. Als verwerpingsmotief hanteerde men nog, dat de plaatselijke middenstand, die ook van de „slappe tijd had te lijden", hierdoor nog ernstiger schade werd berokkend¹⁵⁰).

Een merkwaardig feit is, dat juist in deze maatschappelijk moeilijke dertiger jaren, het onderwerp „marktwezen" voortdurend op de agenda van de vergaderingen van het gemeentebestuur voorkwam. De ene keer golden het voorzieningen die om een oplossing vroegen, dan weer waren het moeilijkheden die uit de weg moesten worden geruimd, terwijl daarnaast de tarieven voor de standplaatsen ook steeds opnieuw werden aangepast. Zowel de groothandel, die zich een vaste plaats op het marktplein had verworven en die nog steeds in betekenis toenam, alsook de detailhandel waren hier nauw bij betrokken¹⁵¹). Zo werden er o.a. pogingen ondernomen om te komen tot het instellen van een **Commissie van Bijstand voor het Marktwezen**. Een van de hevigste discussies, die in deze periode werden gevoerd, gold wel het afwijzend standpunt van het gemeentebestuur tegen de **verkoop van vers vlees** op de vrije markt. Er zijn dan ook verschillende bezwaren, zowel op hygiënisch als medisch gebied, aan te voeren, die het standpunt van het gemeentebestuur in deze kunnen rechtvaardigen¹⁵²).

Juist in deze tijd zien we ook de publieke opinie, hetgeen heden ten dage een normaal en volledig geaccepteerd verschijnsel is, op de voorgrond treden. Door middel van een ingezonden stuk richt „een marktbezoeker" zich, naar aanleiding van een perspublicatie, tot de redakteur van de Limburger Koerier. Hierin uitte hij een aantal bezwaren tegen de groothandel op het marktterrein, doch gaf tevens zijn persoonlijke visie op het gebeuren rondom dit probleem. Dat zijn inzicht in latere jaren bewaarheid werd, zal deze schrijver wel nooit hebben kunnen vermoeden.

„Blijkens een uwer berichten krijgen wij eerstdaags of liever eerstnachts, leven in de ketel. Want zoo mag men het wel noemen: dat geraas, geklets en gesjacher, dat plaats heeft op ons marktterrein, terwijl een ordelievend mensch in zoete, wel of onverdiende rust, zijne legerstede bezet.

Is dit geraas nu noodzakelijk? Ik geloof het niet. Waar het hier om gaat, in de groothandel, welke op ons marktterrein een plaats ingenomen heeft van ruime betekenis, maar ook oorzaak is geworden van verkeersgevaaren, en welke aan Heerlen den indruk doet geven, dat er op genoemd terrein nooit rust heerscht dan 's Zondags; want bij den huidige gang van zaken liggen iedere werkdag koopwaren op de markt.

Verder blijkt de markt te klein; immers, de zoo gezellig aandoende uitstalling van bloemen heeft plaats tot een groot eind de Saroleastraat in, terwijl onze typische Volendamers tegen de muziekkiosk staan opgeplakt en tenslotte de verkeersweg van O.N.-straat naar Kerk of Postkantoor, levensgevaarlijk is door overstapping. Voor goed dus, moet de groothandel daar weg, en niet in den nacht plaats hebben. 't Is ook practisch te laken, wijl de dan vrijkomende plaats voor eerst te laat vrij komt en dan nog eerst schoon gemaakt moet worden.

Een ideale plaats lijkt me het terrein, gelegen achter het Raadhuis. Misschien moet dit wel iets voor den gewenschten toestand veranderd worden, doch dit mag geen bezwaar heeten; er zijn werkloozen genoeg en dezen kunnen aldus een boterham verdienen, wij zijn dan tevens een mooie plaats rijker geworden. Als wij nu nog goed in de financiën zaten, zou ik welhaast durven zeggen in dit verband: „wjl het gemeentehuis toch dient vergroot of verbouwd te worden, draai het geheel om en leg de markt (der toekomst) er voor”¹⁵³).

De visie van deze „marktbezoeker” is voor wat de aanleg van een nieuw plein achter het Raadhuis betreft alsmede voor het Raadhuisplan zelf beslist profetisch te noemen. De realisatie geschiedde enige jaren daarna. Alleen de markt werd niet verplaatst en bleef op de plek, waar hij na verschillende omzwervingen, sinds wereldoorlog I een onderkomen vond. Na wereldoorlog II kreeg „onze marktbezoeker” ook nog zijn zin met betrekking tot de groothandelsmarkt, die vanuit het centrum verhuisde naar een speciaal hiervoor ingericht terrein aan de Voskuilenweg.

Het in 1931 verworpen voorstel tot instelling van een vrije markt **om de twee weken**, kwam, in uitgebreide zin, bij de behandeling van de gemeentebegroting 1937 opnieuw aan de orde. De S.D.A.P. pleitte bij monde van de heer Meddeler voor een wekelijkse vrije markt. De heer Kessels, vertegenwoordiger van de plaatselijke middenstand, protesteerde fel. Hij betogde, dat:

„de S.D.A.P. hiermee de belangen van de Heerlense middenstand meent te behartigen. Daardoor zullen evenwel slechts de belangen van een aantal omwonende middenstanders gediend worden, wat er practisch op neerkomt, dat slechts een aantal grootwinkelbedrijven profiteert. Al heeft spreker zelf voordeel van een vrije markt, toch wil hij namens 4/5 van den middenstand en wel speciaal om den werkelijken middenstand - waartoe hij de grootwinkelbedrijven zeker niet rekent - verklaren, dat op instelling van een wekelijksche vrije markt geen prijs wordt gesteld. B. & W. gelieven daarmede rekening te houden en een voorstel tot invoering niet te steunen.

De heer Meddeler dient te bedenken, dat een vrije markt feitelijk een groot aantal vliegende winkels is. Daarbij is geen algemeen belang betrokken, maar slechts het belang van enkele handelaren, die 's morgens uit verschillende plaatsen van Nederland, soms zelfs uit het buitenland, naar Heerlen komen en 's avonds met achterlating van enkele centen marktgeld weer vertrekken. Spreker is van oordeel, dat door het instellen van een wekelijksche vrije markt het bestaan van den middenstand vrijwel onmogelijk zal worden gemaakt”¹⁵⁴).

Ook voor **Heerlerheide** werd tegelijkertijd een wekelijkse vrije markt bepleit. Hier lag de situatie echter veel ongunstiger. Een verzoek om afwijzing kwam niet uit de raad, maar van de verenigde markthandelaren zelf. De maandelijkse markt was daar al geen succes gebleken. Ze voorzagen, dat een instelling hier op een fiasco zou uitlopen. Wel pleitten ze voor invoering van de wekelijkse vrije markt in Heerlen-centrum. Beide voorstellen werden uiteindelijk met algemene stemmen verworpen ¹⁵⁵).

Voor het stadsdeel **Heerlerheide** had deze verwerping echter nog verdere gevolgen. Uit het verzoek van de markthandelaren bleek duidelijk, dat handhaving van de bestaande markten aldaar zelfs onverantwoord was. Dientengevolge besloot men in de vergadering van de gemeenteraad van 9 september 1937 om niet alleen de vrije markt, doch ook de weekmarkt voor Heerlerheide van de kalender af te voeren, aangezien beide geen levensvatbaarheid bleken te bezitten ¹⁵⁶).

Verliepen voor Heerlerheide de zaken op het gebied van het marktwezen niet naar wens, voor **Heerlen-centrum** daarentegen waren de marktdagen niet meer uit het stadsbeeld weg te denken. Hier wilde men zelfs nog een stap verder gaan en er **overdekte markthallen** bouwen. De beroerde tijden, alsmede de financieel moeilijke positie van de gemeente, maakten een dergelijke voorziening tot een illusie. Bij de behandeling van dit voorstel in de gemeenteraad zwichtte men voor de suggestie van B. & W. om, gezien het gebrek aan middelen, eerst meer noodzakelijke projecten ter hand te nemen. Wanneer de tijden dan gunstiger waren, kon nog altijd op dit voorstel worden terug gekomen ¹⁵⁷).

Met het begin van wereldoorlog II braken er ook voor het marktwezen in Heerlen beroerde tijden aan. De voedselschaarste, distributiebonnen, leveringsplichten aan het Nederlandse leger en later aan de bezetter etc. waren er de oorzaak van, dat zich een grote teruggang aankondigde in deze in de loop van vele jaren gestaag en met élan opgebouwde vorm van nijverheid. De eens zo bloeiende openbare handel onttaardde al spoedig in een ondergrondse en achterbakse sluikehandel, waarin de nog voorradige goederen via de „zwarte handel” van de hand werden gedaan.

Na wereldoorlog II kwam vanzelfsprekend de nagenoeg geheel stilgevallen bedrijvigheid in deze sektor weer op gang. De pogingen om te komen tot het instellen van een wekelijkse vrije markt in Heerlen-centrum, in de dertiger jaren met zoveel kracht aangewend en in de ogen van de Heerlense vroedevaders, na soms lange en felle discussies, geen genade vindend, zijn opnieuw bij het gemeentebeestuur ter sprake gebracht. Het resultaat hiervan vond uiteindelijk zijn bekroning in de instelling van de wekelijkse „vrije markt”, op dinsdag, waarvan wethouder ir J. C. Schlösser op 25 juni 1968 officieel de opening verrichtte.

N. EUSSEN

Noten:

- 131) Notulen gemeenteraad Heerlen 1919, vergadering 16 december.
- 132) Idem, 1920, vergadering 14 december.
- 133) Idem, 1920, vergadering 14 december;
Idem, 1921, vergaderingen 3 januari en 8 maart.
- 134) Idem, 1921, vergaderingen 12 april en 18 oktober;
Idem, 1922, vergadering 16 mei.
- 135) Voorstel B. & W. aan de Raad: Gemeentebladen Heerlen 1920, nr 142;
Goedkeuring Raad: Notulen gem.raad Heerlen 1920, vergadering 14 dec.;
Afkondiging Ged. Staten: Provinciaal Blad 1920, nr 159;
Goedkeuringsbesluit Ged. Staten: Provinciaal Blad 1921, nr 17.
- 136) Voorstel B. & W. aan Raad: Gemeentebladen Heerlen 1922, nr 57;
Goedkeuring Raad: Notulen gem.raad Heerlen 1922, vergadering 30 juni;
Goedkeuringsbesluit Ged. Staten: 4 februari 1921, Prov. Blad 1922, nr 65.
- 137) Wet van 26 maart 1920, Staatsblad 153 en K.B. van 23 februari 1922, Staatsblad 76.
- 138) Gemeentebladen Heerlen 1922, nr 120;
Notulen gemeenteraad Heerlen 1922, vergadering 22 december.
- 139) Verordening op de heffing van marktgeld in de gemeente Heerlen;
Notulen gemeenteraad Heerlen 1923, vergadering 21 augustus.
- 140) Notulen B & W Heerlen 1923, vergadering 23 januari.
- 141) Notulen gemeenteraad Heerlen 1923, vergadering 20 maart.
- 142) Gemeentebladen Heerlen 1923, nr 23;
Notulen gemeenteraad Heerlen 1923, vergadering 20 maart.
- 143) Notulen gemeenteraad Heerlen 1923, vergadering 27 december;
Notulen gemeenteraad Heerlen 1924, vergadering 3 januari.
- 144) Limburgsch Dagblad 7 april 1924.
- 145) Notulen gemeenteraad Heerlen 1924, vergadering 8 april.
- 146) Het voorstel van B. & W. werd in de vergadering van de raad van 12 oktober 1924 aangehouden; het verkreeg de goedkeuring tijdens de raadszitting van 28 november 1924 (zie Notulen gemeenteraad).
- 147) Notulen gemeenteraad Heerlen 1925, vergadering 3 februari.
- 148) Idem 1926, vergadering 10 februari.
- 149) Idem 1926, vergaderingen 24 februari, 17 maart, 18 maart en 23 maart.
- 150) Idem 1930, vergaderingen 25 februari en 28 augustus;
Idem 1931, vergaderingen 26 maart en 20 mei.
Het voorstel werd met 15 tegen 4 stemmen verworpen.
- 151) Idem 1931, vergaderingen 12, 14, 15 en 19 januari.
- 152) Idem 1932, vergadering 29 januari: commissie van bijstand; verzet tegen verkoop vers vlees.
Idem 1933, vergadering 9 maart: verlaging markttarieven; politiemaatregelen - de karren moeten thans op het plein achter het Raadhuis worden geplaatst.
Idem 1934, vergadering 13 maart: klacht tegen vroege uur van opzetten marktkramen voor de vrije markt (nachtrust).
Idem 1935, vergadering 19 juli: verplaatsing markt naar plein achter raadhuis; 9 december: marktgeldenkwestie.
- 153) Limburger Koerier 24 juni 1932.
- 154) Notulen gemeenteraad Heerlen 1936, vergaderingen 17 en 18 december.
- 155) Idem 1936, vergadering 18 december.
- 156) Idem 1937, vergadering 9 september.
- 157) Idem 1937, vergadering 21 december.
Idem 1939, vergadering 24 januari.

N.B. Het historisch bronnenonderzoek werd afgesloten met de Duitse inval in Nederland, 10 mei 1940.

Raymond Bos

Charles Starmans

Onze tentoonstelling

In de St. Tarcisiusschool te Heerlen, hebben enkele jongens van klas 5a, met name: Joost Bijlsma, Raymond Bos en Joost Ruland, een tentoonstelling georganiseerd over Heerlen in vroegere tijden. Naar aanleiding van de lessen over Heerlen, door Eef Karsten en Paul Bracke, studenten Pedagogische Academie, is J. Bijlsma op het idee gekomen om een tentoonstelling te organiseren. Als materiaal hadden we foto's, boekjes, scherven, 'n munt etc. Er zijn ook dia's vertoond die genomen zijn door meneer Karsten en meneer Bracke.

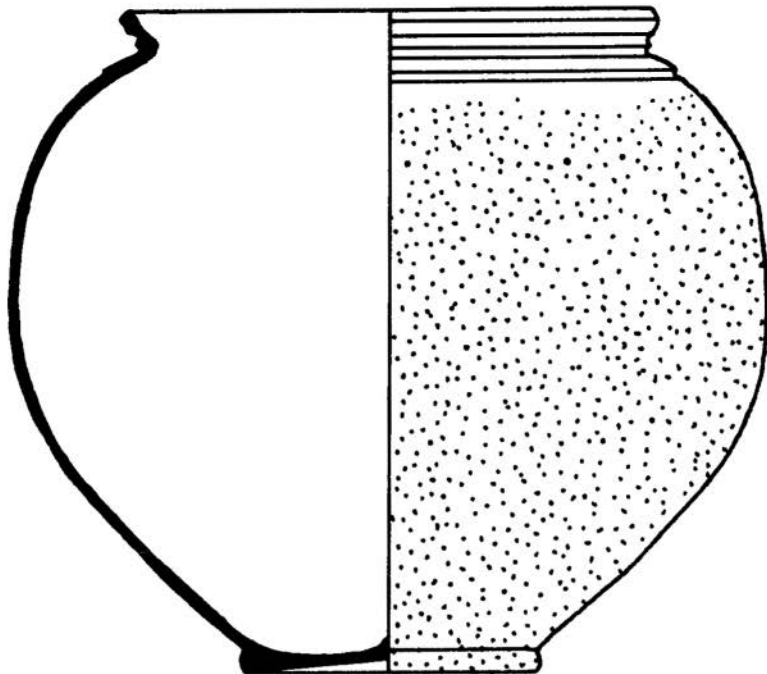
De ouders werden dinsdag 16 juni uitgenodigd om de tentoonstelling te bezichtigen, waarna dia's werden vertoond. Ook meneer van Hemmerich was aanwezig.

Twee jongens, Raymond Bos en Joost Ruland, zijn naar de redactie van het Limburgs Dagblad geweest, die het in hun krant hebben gezet.

RAYMOND BOS
JOOST RULAND
JOOST BIJLSMA

Overzichtsfoto van de tentoonstelling. Op het bord: een kleurenkrijttekening van het Landsfort Herle door Paul Bracke.

Romeins bekertje te Heerlen gevonden

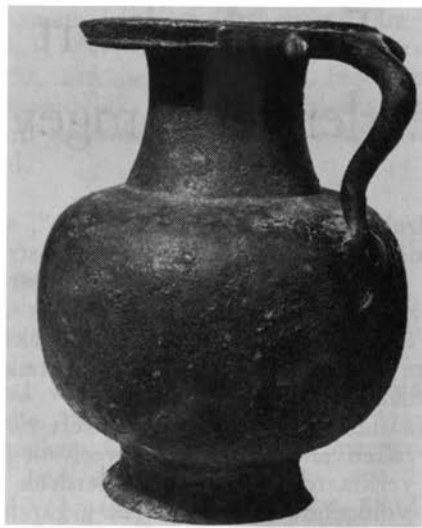
Op 6 mei 1970 werd in een sleuf voor slagerij Camps op het hoekpunt Geleenstraat—Honigmanstraat te Heerlen, kadastraal bekend sectie D nr 7762, op een diepte van ± 1.30 m een romeins bekertje aangetroffen.

Bij het uitdiepen van de sleuf, voor het leggen van een waterleidingbuis in het trottoir, werd het bekertje door een spade in diverse stukken gestoten; hiervan kon echter het merendeel geborgen worden, zodat restauratie mogelijk was.

Het bolvormige potje met sterk geprofileerde rand (zie tekening) is 10.5 cm hoog en vervaardigd van witgeel bakkende klei, bruin-grijsgeel gevernist en bestrooid met zandkorreltjes. De vondst is te dateren in de periode van 80—120 n. Chr. (zie: P. J. J. Stuart: Gewoon aardewerk uit de romeinse legerplaats en de bijbehorende grafvelden te Nijmegen; Leiden 1963, type 2, techniek A).

Wij betuigen de heer J. P. Camps, de bezitter van dit bekertje, onze oprechte dank voor de melding en het tijdelijk afstaan, zodat we dit voorwerp konden restaureren en publiceren.

JOS GIELEN

Romeins bronzen schenkkan voor Heerlens museum

Op 25 mei 1970 verwierf het gemeentelijk oudheidkundig museum ingevolge Raadsbesluit van 11 mei 1970 een fraaie romeins-bronzen schenkkan. (zie foto)

Deze kan op concave standring heeft een bolvormig middenstuk, waarop een concaaf cilindrisch bovenstuk staat met naar buiten omgeslagen rand. Het ene staand gegolfd oor is aan de bovenkant voorzien van twee knopvormige uitsteeksels en de benedenaanzet eindigt in een gestileerd blad. De hoogte ervan bedraagt 19.2 cm.

Hoewel niet afkomstig uit het archeologisch ressort van Heerlen, is zij als type-voorbeeld een welkome aanvulling van het bronzen vaatwerk in het museum. Het inventarisnummer is 7548.

JOS GIELEN

Tranchotkaart

Heerlen en omgeving

De uitgave in druk van de „Tranchotkaarten”, verzorgd door de Stichting „Maaslandse monografieën” te Maastricht, blijkt voor wat betreft de kaart van „Heerlen en Omstreken” een groot succes te zijn. De vraag van particulieren (niet intekenaars) naar exemplaren van dit kaartblad (nr 75 van de reeks), putte de voorraad binnen korte tijd geheel uit. Nog steeds bereiken ons verzoeken om in het bezit hiervan te komen.

De Stichting „Maaslandse monografieën” heeft zich tengevolge van deze gang van zaken en tevens om zoveel mogelijk personen te gerieven, bereid verklaard een eventuele herdruk in overweging te nemen, mits een voldoende afname wordt gegarandeerd. Een minimum van 100 personen is hiervoor vereist.

Intekening, tegen de prijs van ± 6,— per exemplaar, staat schriftelijk, hetzij telefonisch open bij:

- a) Het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg, O.L. Vrouweplein 4, Maastricht;
tel. 04400 / 13719 en
- b) De Administratie van de Historische Kring „Het Land van Herle”, Orpheusstraat 2, Heerlen;
tel. 045 / 714824.

REDAKTIE

HISTORISCHE CHRONIEK

AANWINSTEN GEM. OUDHEIDKUNDIGE DIENST.

A) *Museum*

Bij gelegenheid van het 25-jarig jubileum van de historische Kring „Het Land van Herle” werd tijdens de receptie op

6 april j.l. namens het gemeentebestuur van Voerendaal door de heer B. A. Engeln uit eigen bezit een terra sigillata bord, type Drag. 32, aan de heer L. van Hommerich aangeboden voor het gemeentelijk oudheidkundig museum van Heerlen. Het bord werd gevonden op het terrein van kasteel Cortenbach te Voerendaal.

B) *Bibliotheek*

Door schenking kwam de bibliotheek in bezit van:

- 1) „Het Land van Herle”, 1956 en 1957 (gedeeltelijk); 1958—1965; schenker: ir. H. W. Kibbeling, St. Annalaan 21, Heerlen.
- 2) „Het Land van Herle”, 1951—1969; „Veldeke”, nrs. 174—245 (febr. 1957 — nov. 1969); „de Maasgouw”, 1960—1969; schenker: C. V. Helgers, Eymaelstraat 10, Heerlen.
- 3) „Veldeke”, nrs. 2—16 (okt. 1926 — apr. 1929), 18, 20, 21, 23—26, 30, 33 (aug. 1929 — febr. 1932); schenker: Jan Huntjens, Benzenraderweg 128 a, Heerlen.

C) *Hist. Topogr. verzamelingen*

Door schenking werd deze collectie aangevuld met:

- 1) foto van het interieur van de St. Pancratiuskerk vóór de recente verbouwing;
- 2) foto van de deur van het historisch kerkje van Palenberg; schenker: mej. J. Janssen, Vijgenweg 43, Heerlen;
- 3) foto van de uitvoerenden + hun namen van de door M. J. H. Kessels geschreven en ten toongezette operette „De Meikoningin van Geleen” te Heerlen, anno 1902, afgestaan door de heer C. V. Helgers, Eymaelstraat 10 te Heerlen.

D) *Genealogische Collecties*

De heer L. A. M. M. Voragen, Vossekuil 254 te Heerlen, schonk een eigenhandig uitgewerkte en geschreven kopie van de „Stamtafel Voragen”, 1520—1958.

E) *Collectie Bidprentjes:*

In deze sector werden als aanwinsten geboekt:

- 1) 75 stuks, geschonken door J. Gulikers, Keurmeestersplein 15, Maastricht;
- 2) 46 stuks, geschonken door C.V. Helgers, Eymaelstraat 10, Heerlen;
- 3) 135 stuks, geschonken door mej. J. Janssen, Vijgenweg 43, Heerlen.

OPGRAVINGEN.

- 1) Op 31 maart startte de R.O.B. met een opgraving te Rimbürg, n.a.v. grondwerkzaamheden nabij de romeinse Wormovergang t.b.v. het Zuiveringschap „de Worm”.
- 2) Van 8—15 juni werden toevalligheidsvondsten gedaan van romeins karakter in de Uilestraat en Nobelstraat. Hierover zal een uitgewerkte berichtgeving volgen in een van de volgende afleveringen.

LEZINGEN.

- 1) De kring Heerlen van L.G. en O.G. belegde in samenwerking met „Het Land van Herle” een zaalvergadering in het gemeentelijk oudheidkundig museum te Heerlen op 16 maart 1970. Dr Ing. Leo Hugot, Stadtdirektor te Aken, gaf een boeiende uiteenzetting, met lichtbeelden, over: „*das Römische Aachen*”, waarbij de huidige stand van zaken alsmede de resultaten van de meest recente opgravingen werden medegedeeld; aanwezig ± 60 personen.

- 2) Tijdens de bijeenkomst van het R.K. Vrouwengilde te Bocholtz op 17 maart 1970 sprak de heer L. van Hommerich over het onderwerp:

„*Romeins Zuidlimburg*”, met lichtbeelden;

aanwezig ± 70 leden.

- 3) De heer L. van Hommerich sprak op de Studiedagen voor Rechts-geschiedenis te Hoey op zaterdag 9 mei over de „*Gewestelijke bestuurlijke reorganisatie van het Maasgebied onder Karel de Stoute en de rol, die daarin de schepenbankscolleges hebben vervuld*”; aanwezig: ± 60 dames en heren.

- 4) Door de directie van de M.E.A.O.-school, Ruys de Beerenbroucklaan 29, alhier zijn ter afsluiting van het schooljaar voor de leerlingen z.g. „project-weken” georganiseerd, waarin o.a. aandacht aan de *geschiedenis van Heerlen* moest worden geschonken. Hiertoe uitgenodigd, verzorgde de heer L. van Hommerich twee lezingen met lichtbeelden in de filmzaal van de school op 8 en 15 juni j.l., waarna een bezoek aan het gemeentelijk oudheidkundig museum volgde.

- 5) De op 14 maart 1970 te Heerlen geïnstalleerde Junior Kamer „Land van Herle” belegde op 18 juni j.l. een vergadering in het Grand Hotel alhier.

Om de gekozen naamgeving en zijn geschiedkundige achtergronden nader bij de leden te introduceren en toe te lichten, werd de heer L. van Hommerich verzocht tijdens deze bijeenkomst een lezing te houden over de

„Historie van het oude Land van Herle”.

☆ ☆ ☆

RADIOLEZINGEN.

- 1) De N.O.S. maakte op 11 maart j.l. een radioreportage over „romeins Heerlen”, waarbij de heer L. van Hommerich als gids fungeerde; de uitzending vond plaats op 20 maart.
- 2) De R.O.Z. schonk in haar cultureel programma van 11 april 1970 aandacht aan het *romeins museum van Heerlen*. Ook hierbij trad de heer L. van Hommerich als woordvoerder op.

☆ ☆ ☆

EXCURSIE.

Ruim 30 personen gaven gehoor aan de uitnodiging, die het bestuur van de kring Heerlen van L.G. en O.G. aan haar leden had doen toekomen tot bijwoning van de excursie naar Valkenburg op 30 mei j.l.. Het gezelschap werd in hotel „Zonnig Zuiden” door het bestuur verwelkomd. Na het begroetingswoord van de voorzitter, de heer A. Peeters, gaf de secretaris, de heer L. van Hommerich, aan de hand van een landkaart een overzicht van het ontstaan van Valkenburg als autonome dynastieke residentie met annex de inschuiving van dit gebied onder 't Brabants-Limburgs hoogheidsgezag. Valkenburg, het voormalig hoofdstadje van het gelijknamige gebiedsdeel, waartoe sinds 1365—66 ook het land van Herle administratief behoorde, was eeuwenlang onze bestuurszetel.

De heer A. Corten ging vervolgens in op de bouwkundige geschiedenis van het kasteel en leidde de bezichtiging door de kasteelruïne, de onderaardse werken en vluchtgangen. Ook bij de verdere nog zichtbare bewijsstukken van het eens zo sterk ommuurd stadje (o.a. het Spaans Leenhof en het hotel „de l'Empereur”) gaf hij historische toelichtingen.

Hierna werd nog een bezoek gebracht aan het Streekheemkundig museum, waar afbeeldingen, schilderijen en voorwerpen in grote verscheidenheid te bezichtigen zijn, die het rijke verleden van Valkenburg en zijn Heren illustreren.

NIEUWE UITGAVEN.

- 1) Van de hand van de heer L. van Hommerich verscheen in het programmaboekje, uitgegeven door de schutterij St. Sebastianus te Heerlen n.a.v. het Bondsschuttersfeest op 3 mei j.l. te Welten het artikel:

„Vaandeltrouw, 14e—20e eeuw”.

- 2) In de maart-afl levering van „Grondslag”, het personeelsorgaan van het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds (9e jrg., nr. 3, maart 1970), is een artikel, illustratief verlicht met afbeeldingen van romeins Heerlense voorwerpen, van de hand van mej. Cissy Linsen gepubliceerd onder de titel van:

„Coriovallum”.

- 3) In het „Gemeentelijk Jaarboek 1970”, uitgave van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten te Den Haag, is van p. 13—31 een artikel opgenomen van de hand van prof. dr. W. A. van Es, directeur van de Rijksdienst voor het oudheidkundig bodemonderzoek, getiteld:

„Archeologen in de Stad”.

Als illustratie werd o.a. hierbij op blz. 16 een foto van de romeinse thermen van Heerlen afgedrukt.

TENTOONSTELLING.

Bij gelegenheid van de 100ste bijeenkomst van de Numismatische Kring Limburg, richtte deze vereniging in het Hendrik Luyten — dr Cuypersmuseum te Roermond een

„Munten en Penningtentoonstelling”

in, die op 23 april j.l. officieel werd geopend.

Het Gemeentelijk Oudheidkundig Museum van Heerlen verleende hieraan zijn medewerking.

1970

- 1 mrt Indiensttreding van de heer ir B. L. Cats als directeur van de Dienst van Publieke Werken te Heerlen.
- 14 mrt Eerste spade voor bouw sporthal te Ubach over Worms door de heer G. J. Heiligers, lid Gedeputeerde Staten van Limburg.

- 14 mrt Installatie Heerlense Junior Kamer „Land van Herle” door voorzitter D. P. Bosma van de Federatie van Junior Kamers in Nederland.
- 14 mrt Muurschilderingen van Aad de Haas, in de te slopen kapel van het voormalig St. Jozefziekenhuis te Heerlen, te elfder ure gered door een procedé van de heer H. van Heel uit Geleen.
- 14 mrt Eerste spade voor bouw kleuterschool in het Heereveld te Ubach over Worms door burgemeester mr J. G. Smeets van Kerkrade.
- 22 mrt Inzegening nieuwe parochie „St. Paulus” van Passart-Zuid en de Wieër, Heerlen, en verheffing van dit rectoraat tot parochie door mgr P. Moors. Installatie van rector F. X. van der Meulen tot eerste pastoor.
- 23 mrt Afscheid van de heer H. C. M. Merx, directeur van Vroom en Dreesmann Heerlen, i.v.m. werkzaamheden elders bij het V. en D.-concern.
- 23 mrt Officiële opening nieuw gebouw van de Scholengemeenschap Wachten-donck aan de Kasteellaan, Heerlen, door de leerlinge J. Houbiers.
- 25 mrt Schoolkinderen van Heerlerbaan planten ter gelegenheid van de nationale boomplantdag op de nieuwe in aanleg zijnde openbare begraafplaats te Imstenrade, Heerlen, 50 boompjes, hierbij voorgegaan door wethouder ir J. C. Schlösser, die het eerste boompje in de grond zet.
- 4 apr. Het eerste dames-team van de volleybalclub Bekkerveld, Heerlen, behaalt kampioenschap van Nederland.
- 6 apr. Viering van het 25-jarig bestaan van de Historische Kring „Het Land van Herle”.
- 10 apr. Officiële ingebruikname van het Centraal Belastinggebouw aan de Groene Boord te Heerlen.
- 11 apr. Aanvang viering 50-jarig bestaan van het Kath. Vrouwengilde, afd. Heerlen, met opening tentoonstelling „Wat vrouwenhanden maken kunnen” in de raadszaal van het gemeentehuis.
- 13 apr. Uitreiking van het tienniljoenste flesje schoolmelk, in de St. Jan-school te Heerlen, door burgemeester drs F. J. W. Gijzels.
- 13 apr. Ontvangst en huldiging door het voltallige gemeentebestuur van Heerlen van de kegelaars der Heerlense Kegel Bond wegens behalen nationale titels van de Kon. Ned. Kegel Bond.
- 14 apr. Opening foto's- en maquettes-tentoonstelling „Heerlen Nieuwe Stad” in het hoofdkantoor van het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds te Den Haag door de burgemeester van Heerlen.
- 17 apr. Productie Mijn Willem-Sophia te Kerkrade beëindigd.
- 23 apr. Benoeming van ds drs W. Heins, Ned. Hervormd predikant uit Geleen, tot conrector van het De Weverziekenhuis te Heerlen.
- 24 apr. Installatie nieuwe Culturele Raad Heerlen door wethouder ir J. C. Schlösser.
- 24 apr. De heer J. van 't Hooft, loco-burgemeester van Hoensbroek, met ingang van 16 mei 1970 benoemd tot burgemeester van Ubach over Worms.

- 24 apr. De heer mr J. G. Smeets, burgemeester van Kerkrade, benoemd tot voorzitter van het Industrieschap Oostelijk Mijngebied.
- 25 apr. Officiële ingebruikname van het nieuwe gebouw van de Boerenleenbank te Ubach over Worms.
- 28 apr. Ingebruikname van het voormalige Rochuspaviljoen aan de Putgraaf te Heerlen door het districts-consultatiebureau van het Limburgse Groene Kruis.
- 1 mei Aanyang viering 65-jarig bestaan van de zangvereniging „Vriendenkring St. Rochus”, Groenstraat, Ubach over Worms.
- 1 mei De Zuid Nederlandse Opera beëindigt alle activiteiten als gevolg van sterke inkrimping rijkssubsidie ingaande het nieuwe seizoen.
- 15 mei Officiële opening nieuwe bibliotheek van de Pedagogische Academie „Christus Magister” aan de Schandelmolenweg te Heerlen door de heer dr W. Willems, voorzitter van het schoolbestuur.
- 20 mei Nationale exportmanifestatie, gewijd aan de z.g. „droge export”, in de Heerlense Schouwburg.
- 22—24 mei Viering robijnen jubileum kerkelijk zangkoor St. Joseph, Welten-Heerlen.
- 22—24 mei Viering 40-jarig bestaan zangkoor IVO (In Vriendschap Omhoog), Treebeek-Heerlen.
- 29 mei Uitreiking „Burgemeester van Grunsven cultuurprijs” aan toneelkunstenaar Ton Lutz door burgemeester drs F. J. W. Gijzels in Stadschouwburg van Heerlen.
- 31 mei De parochie Petrus en Paulus en het dekenaat Schaesberg nemen afscheid van pastoor-deken H. Mertens i.v.m. zijn emeritaat.

ERRATA

In het vorige nummer van „Het Land van Herle” moeten de volgende verbeteringen worden aangebracht:

pag. 17, 1ste alinea: Een aantrekkelijk object voor amateur-archeologen en andere geïnteresseerden, waaraan tot nu toe weinig of geen aandacht is geschonken, is ongetwijfeld de vroegere Romeinse stad Augusta Raurica, etc.

pag. 18, regel 20 : Diocesis = Dioecesis

pag. 24, regel 4 : CNIVGI = CONIVGI

pag. 25, regel 6 : DEVXIT = DEDVXIT.